

Mál: 936. mál Sviðslistir (Þjóðarópera)

Umsagnaraðili: Andri Björn Róbertsson, óperusöngvari og stjórnarmaður í Fagfélagi klassískra söngvara á Íslandi, Klassís

Dagsetning: 26/4/2024

Kæra allsherjar- og menntamálanefnd,

Mig langar að senda ykkur hér blaðgrein um frumvarp um þjóðaróperu sem ég birti nýlega á Vísi. Einnig sendi ég ykkur svör við punktum úr ræðu háttvirts þingmanns, Birgis Þórarinssonar, við fyrstu umræðu um málið á Alþingi. Ræðan kom spáskt fyrir sjónir og ég finn mig knúinn til að leiðrétta þær fjölmörgu villur sem þar komu fram. Einnig beini ég því til ykkar að fulltrúi úr Klassís, Fagfélagi klassískra söngvara á Íslandi, verði kallaður fyrir nefndina, enda aðalhagsmunasamtök óperusöngvara á Íslandi.

Kærar kveðjur,

Andri Björn Róbertsson

Óperusöngvari og stjórnarmaður í Fagfélagi klassískra söngvara á Íslandi, Klassís

Þjóðarópera - stórt skref til framtíðar

Árið 1957 talaði Ragnhildur Helgadóttir, alþingiskona, fyrir því á þingi að stofnaður yrði "Íslenskur óperuflokkur". Nú, tæpum 70 árum síðar, liggur fyrir Alþingi frumvarp um breytingu á lögum um sviðslistir, þar sem lögð er til stofnun Þjóðaróperu. Þetta er í samræmi við stjórnarsáttmála ríkisstjórnar Íslands frá 2021.

Með lagaramma um Þjóðaróperu verður sess óperulistarinnar tryggður til framtíðar. Frumvarpið nýtur mikillar samstöðu þvert á listgreinar, eins og sjá má í samráðsgátt stjórnarráðsins.

Með stofnun Þjóðaróperu verður óperulistin loksins jöfn leik og dansi í lögum um sviðslistir. Starfsemi Þjóðaróperu verður innan Þjóðleikhússins, en kostir samlegðar þessara tveggja stofnana eru augljósir þegar kemur að samnýtingu stoðdeilda auk þekkingar á leikhúsvinnu. Það kostar mun minna að styrkja stoðdeildir Þjóðleikhússins heldur en að stofna nýjar deildir, yrði Þjóðarópera sjálfstæð stofnun. Þrátt fyrir að Þjóðarópera starfi innan Þjóðleikhússins þá hefur listrænt og fjárhagslegt sjálfstæði Þjóðaróperu verið tryggt. Aðsetur Þjóðaróperu verður þó í Hörpu og munu rými þar, sem áður hýstu stoðdeildir, nýtast betur til æfinga fyrir listamenn.

Lagt er til að til verði stöðugildi fyrir bæði einsöngvara og kórsöngvara til samræmis við stöðugildi leikara við Þjóðleikhúsið, hljóðfæraleikara við Sinfóníuhljómsveit Íslands og dansara við Íslenska dansflokkinn. Þetta er því mikið jafnréttismál innan sviðslista á Íslandi en einnig forsenda þess að hægt verði að halda samfellu í starfi og tryggja það að

Þjóðarópera geti sinnt landsbyggðinni, fræðslustarfi, þróun listformsins og frumsköpun. Samfelld dagskrá mun svo einnig styrkja menningartengda ferðamennsku á Íslandi. Þessi stöðugildi tryggja líka að ákveðið fjármagn fari til listamannanna sjálfra. Hægt er að skipta þessum stöðugildum upp og ráða söngvara til lengri eða skemmri tíma. Hér er verið að styrkja stöðu listamannsins, en um leið halda módelinu sveigjanlegu.

Fjármagn til Þjóðaróperu mun aukast yfir fimm ár þangað til óperan hefur náð fullri mynd árið 2028. Það er því farið varlega og skynsamlega af stað, í takt við stefnu ríkisins um ábyrga fjármálastjórn. Í þessu sambandi bera að nefna að stuðningur einkageirans við menningarlíf á Íslandi er nánast enginn. Ópera er eitt dýrasta listformið vegna þess fjölda sem kemur að hverri uppfærslu og engin dæmi eru um einkarekin óperuhús í Evrópu, sem halda úti samfelldri starfsemi.

En þetta er bara byrjunin, því að langtímamarkmiðið er að Þjóðarópera, Þjóðleikhúsið og Íslenski dansflokkurinn verði undir sameiginlegri stjórn en hver eining með sinn listræna stjórnanda. Auk þess stendur til að gerður verði samstarfssamningur við Sinfóníuhljómsveit Íslands. Þar með munu stöðdeildir, sameiginleg reynsla og þekking nýtast betur svo meira fjármagn megi renna til listarinnar sjálfra. Þetta er í fullu samræmi við skýrslu Ríkisendurskoðunar frá 2021 þar sem mælt er með sameiningu eða aukinni samvinnu sviðs- og tónlistarstofnana ríkisins og bent í því samhengi á að sviðslistir á vegum hins opinbera í Danmörku séu reknar undir einum hatti. Þetta er einnig í samræmi við þá stefnu stjórnvalda að ríkisstofnanirnar verðir færri og sterkari rekstrareiningar.

Með því að styrkja stöðir óperulistarinnar verður til nýr heimur í listasenu á Íslandi. Margvísleg störf innan sviðslista- og tónlistarheimsins munu skapa nýja möguleika, nýja þekkingu og ný tækifæri fyrir skapandi greinar á Íslandi. Hin sterku hagkerfi listanna byggja upp þekkingu og tækifæri og næra hvert annað. Listamenn og tæknimenn vinna þvert á greinar. Sumt byggir á samfellu í starfi með fastráðningum eins og í leikhúsunum, en aðrar greinar eins og kvikmyndagerð byggja á stórum alþjóðlegum styrkjum og innlendum styrkjum og endurgreiðslu. Þjóðarópera mun byggja á samstarfi við aðrar stofnanir, sérstaklega á landsbyggðinni, tónlistarskólana og kóra og auknum stuðningi og samstarfi við grasrótina, sem hefur verið sérstaklega blómleg undanfarin ár. Lögð verður áhersla á þróun listformsins og frumsköpun, t.a.m. samstarf við íslensk tónskáld um nýjar íslenskar óperur. Fræðslustarf verður eftt, sem og samband Þjóðaróperu við Listaháskóla Íslands með það fyrir augum að búa til óperustúdíó fyrir unga söngvara. Stærri uppfærslur Þjóðaróperu munu geta veitt yfir 100 sérmenntuðu starfsfólki vinnu og margfeldisáhrifin eru mikil. Þjóðarópera verður heldur ekki bundin við eitt rými og getur því ferðast um landið og nýtt hefðbundin og óhefðbundin rými til sýninga. Hér er því ekki verið að byggja neinn fílabEinsturn heldur nútímalega og sveigjanlega stofnun sem er í sambandi við fólkið sem hún þjónar.

Íslenska þjóðin er með afbrigðum söngelsk. Fjölmargir hafa sungið eða syngja í kórum, og stunda söngnám. Nýlega var meira að segja stofnaður kór þingmanna. Alltaf er uppselt á óperusýningar, bæði á stóru uppfærslurnar sem og minni sýningar sjálfstæðra grasrótarhópa. Frá árinu 2000 hafa komið fram yfir 80 ný íslensk óperuverk. Það er því ekki hægt að segja annað en að hér búi miklir hæfileikar og þekking, en ekki síst eftirspurn eftir meiri óperu. Það er því fagnaðarefni að loksins verði hægt að bjóða upp á samfellu í starfsemi Þjóðaróperu, og að Íslendingar geti loks staðið jafnfætis öðrum Evrópuþjóðum

þegar kemur að samfelldri hágæða óperustarfsemi, fyrir landsmenn alla og einnig þá sem vilja sækja landið heim.

Um aldamótin 1900 söng fyrsti íslenski óperusöngvarinn, Ari Johnson, víðsvegar um Evrópu. Fyrsta óperusýningin á Íslandi, Systirin frá Prag eftir Wenzel Müller, var sýnd árið 1937. Fyrsta óperusýningin í Þjóðleikhúsinu var sýning Kongunglegu óperunnar í Stokkhólmi á Brúðkaupi Fígarós eftir Mozart árið 1950, og ári síðar réðst Þjóðleikhúsið í sína fyrstu óperuuppfærslu, Rigoletto eftir Verdi. Árið 1979 var óperan I Pagliacci eftir Leoncavallo sýnd í Háskólabíói af hópi undir forystu Garðars Cortes. Þessi hópur stofnaði svo Íslensku óperuna árið 1980 og sýndi sína fyrstu sýningu af Sígaunabaróninum í Gamla bíói árið 1982. Nú er komið að næsta stóra skrefi til framtíðar, stofnun Þjóðaróperu.

Svör við ræðu Birgis Þórarinssonar við framsögu á frumvarpi um stofnun Þjóðaróperu 23/3/24

„Frumvarpið sem hér er til umfjöllunar felur það í sér að óperustarfsemi á Íslandi verður færð undir beina stjórn ríkisins en að formi til sett aftur inn í Þjóðleikhúsið... Tilgangur frumvarpsins virðist vera að færa meginhluta óperustarfsemi á Íslandi undir beina stýringu ráðherra.“

Þetta er auðvitað ekki rétt. Í fyrsta lagi verður óperan ekki undir beinni stjórn ríkisins eða ráðherra fremur en Þjóðleikhúsið eða Dansflokkurinn, Í öðru lagi er ekki verið að setja óperuna „aftur“ inn í Þjóðleikhúsið, enda er þá verið að gefa í skyn að verið sé að hverfa til hins gamla fyrirkomulags og líta fram hjá áratuga óperumeningu. Hér er um að ræða allt annað fyrirkomulag heldur en áður var, aðgreint fjármagn, sjálfstæðan óperustjóra, aðgreint vinnurými o.fl. auk þess sem fram er sett framtíðarsýn með jafnræði milli sviðslistastofnananna.

„ÍÓ hefur farið mun betur en aðrir með fé eins og samanburður við sambærilegar óperustofnanir í nágrannalöndunum sýnir.“

Gaman væri að vita í samanburði við hvaða stofnanir ÍÓ kemur svona vel út?Þetta er fullyrðing án raka.

„Þjóðarópera er þegar til staðar og henni má koma í farveg með mun einfaldari hætti en reynt er að gera með frumvarpinu.“

Hér er verulegra skýringa þörf. Uppsetningin á Þjóðaróperu er hvorki sérstaklega flókin, né augljóst hvernig sjálfseignarstofnun er einfaldari leið.

„Mér finnst markmið frumvarpsins ekki nægilega skýrt, sama má segja um listræn eða rekstrarleg markmið. Segja má að það sé búið að fórna sjálfstæði óperunnar og verið að snúa 44 ár aftur í tíma með því að gera hana að deild í Þjóðleikhúsinu en undirsetja hana ráðherra á flestum sviðum. Gengur gegn ríkjandi stefnu annars staðar á Vesturlöndum.“

Þetta er auðvitað ekki rétt heldur og það þarf ekki að lesa mikið af frumvarpinu til að sjá bæði listræn og rekstrarleg markmið þess. Leitað er eftir eins mikilli rekstrarlegri samlegð og unnt er með samstarfi við Þjóðleikhúsið og Hörpu á meðan stefnt skal að öflugri samfelldri starfsemi sem bætir við hefðbundinn óperuflutning fræðslustarfi, óperustúdíói, stuðningi við grasrót, samstarfi við landsbyggð, framþróun formsins og sköpun nýrra verka, svo eitthvað sé nefnt. Hvaðan hefur

Þingmaðurinn þær upplýsingar að frumvarpið gangi gegn ríkjandi stefnu annars staðar á Vesturlöndum?

„Verið að færa starfsemina undir Þjóðleikhúsið án þess að starfsemin lúti stjórn Þjóðleikhússtjóra eða Þjóðleikhúsráðs.”

Það er skýrt tekið fram í frumvarpinu að óperustjóri heyrir undir þjóðleikhússtjóra og þjóðleikhúsráð ber ábyrgð á áætlunum óperunnar.

„Í frumvarpinu fer lítið fyrir kostnaðar- og ábatagreiningu, gert er ráð fyrir margföldun kostnaðar ríkisins án þess að reynt sé að greina ábatann.”

Það er skýrt tekið fram í frumvarpinu hvað Þjóðarópera á að kosta og þegar lýsingin á starfseminni er lesin af manneskju með viðeigandi þekkingu er augljóst í hvað peningarnir eiga að fara. Það verða að sjálfsögðu veittar eins mikla upplýsingar varðandi fjárhagsáætlanir og fyrirkomulag eins og óskað er eftir af þinginu fyrir nefndarvinnu o.fl. en sundurliðuð kostnaðaráætlun á ekki heima í frumvarpi.

„Hvers vegna mega ákvarðanir um óperuflutning ekki vera í höndum einkaaðila lengur eins og verið hefur? Er ekki unnt að vera með ákveðinn fjölda söngvara sem ríkisstarfsmenn án þess að ríkið sjái þeim fyrir hlutverkum?”

Umræðan um hvernig listastarfsemi ríkið á að halda utan um er víðfeðm en þó er ljóst að óperustarfsemi á Íslandi hefur alltaf verið kostuð af ríkinu. Það er ekki sýnt að rekstur óperunnar sem sjálfseignarstofnunar hafi haft neina sérstaka kosti og hin síðari ár jafnvel leitt til alvarlegra vandamála. Þá er hér ekki alveg ljóst hvers konar stofnun verið er að lýsa: sjálfseignarstofnun þar sem starfsfólkið er þó ráðið af ríkinu? Til hvers heldur þingmaðurinn að óperusöngvarar séu ráðnir ef engin eru hlutverkin?

„Hvað þýðir að ló hafi skort bolmagn? Var ekki jafnrétti hjá Íslensku óperunni? Og hvað þýðir inngilding í þessu tilfelli?”

Þetta þýðir einfaldlega að með stækkuðum ramma utan um samfellda starfsemi, breytt fyrirkomulag og skýr réttindi og skyldur getur Þjóðarópera sinnt kröfum um jafnrétti, inngildingu og fjölbreytileika í gegnum fræðslu- og skólaverkefni, samstarfs- og þróunarverkefni, miklu betur en Íslenska óperan hafði tök á, með sín ágætu en fremur stöðluðu og fáu verkefni.

„Það verður aldrei ákveðið með lögum að menningarstarf skuli aukast og að það sé vegna áforma um sameiningu stofnana.”

Vissulega ekki, en með auknu fjármagni og stækkuðum ramma utan um fjölþætta listsköpun eru þó allar líkur á að það muni gerast.

„Það er engin tilviljun að Sinfóníuhljómsveit Íslands er ekki að spila undir í Þjóðleikhúsinu eða Íslenska dansflokknum eða hjá Íslensku óperunni. Að ætla að gefa opinber fyrirmæli um það að þannig eigi hljóðfæraleikarar að starfa leiðir ekki til góðs.”

Hér myndi margur segja: Því er nú verr og miður! Sí er rekin af ríkinu og gerir nákvæmlega það sem hún er beðin um. Að ímynda sér að hún starfi algerlega óháð vilja stjórnvalda er undarlegt.,

„Frumvarpið kveður ekki á um ný listræn markmið...þess er ekki getið hvernig þessir 12 söngvarar skuli nýttir eða fjöldi söngstöðugilda sett í samhengi við fjölda sýninga.”

Það er ekki hlutverk lagafrumvarps að setja fram listræna stefnu eða leggja upp leikar Þjóðaróperu. Til þess verður ráðinn óperustjóri, enda væri annað versta tegund forsjárhyggju.

„Ætla má að stefnt sé að 6-7 stórum sýningum á ári og hafa slíkar tölur komið fram í fjölmiðlum.“

Hvar hafa slíkar tölur komið fram? Stefnt er að einni stórrri uppfærslu í Eldborg á ári og einni á stóra sviði Þjóðleikhússins. Það má vera ljóst að öll hin starfsemin sem Þjóðarópera mun sinna kostar einnig sitt og því augljóst að svo margar stórar sýningar eru ekki á dagskrá..

„Aðeins er rætt um samstarf Þjóðaróperu og listastofnana utan Reykjavíkur en engin áþreifanleg markmið eru sett í því sambandi.“

Yfirleitt er markmiðið með samstarfi einnar listastofnunar við aðra það að búa til list. Hér er markmiðið augljóslega að sameinast um að búa til óperulist, ýmist sem sýningar, fræðsluverkefni eða annað.

„Velta má því fyrir sér hvort þeim markmiðum sem koma fram í frumvarpinu sé hægt að ná með einfaldari leiðum en gert er hér ráð fyrir.“

Fram að þessu hefur þingmaður gagnrýnt frumvarpið fyrir að ekki komi fram markmið þess. Hvað á hann þá við hér?

„Hægt er að fastráða söngvara með auknu fjárframlagi og þetta var reynt hjá ÍÓ við misjafnan árangur.“

Þetta var vissulega stórt skref fyrir íslenska söngvara á sínum tíma og gaf mjög góða raun.. Lækkun framlags ríkisins leiddi til þess að þessu var hætt, og er það e.t.v. dæmi um veika stöðu sjálfseignarstofnunar í þessu tilliti.

„Tímabundnar ráðningar geta orðið ungum söngvurum mikill stuðningur við að efla listrænan þroska og starfsframa og skýrt samhengi þarf þá að vera á milli fjárveitinga, fjölda stöðugilda og raunverulegra þarfa.“

Hér er aftur verið að gagnrýna frumvarpið fyrir að leggja ekki fram nákvæma uppsetningu á leikári Þjóðaróperu. Þetta samhengi verður augljóslega til staðar ef reka á þessa stofnun farsællega.

„Íslenska óperan hefur gert þetta allt og getur gert þetta allt betur...“

Það efast enginn um ágæti Íslensku óperunnar né það góða starf sem þar hefur verið unnið í gegnum árin. Nú er hins vegar tímabært að stíga næsta skrefið fyrir óperulist á Íslandi, en það markast með stofnun Þjóðaróperu. Þetta frumvarp fjallar ekki um ÍÓ og mikil vinna árum saman hefur leitt að gerð frumvarpsins eftir umsagnir fjölda einstaklinga og hagaðila.

„Í greinargerð með frumvarpinu segir að Þjóðaróperu sé heimilt að hafa tekjur af eigin starfsemi og taka aðgangseyri. Þarna vantar markmið. Að sama skapi verður ekki séð að gerðar séu kröfur hvað þetta varðar.“

Hér er um að ræða staðlað orðalag um menningarstofnanir sem endurspeglar lög um Þjóðleikhúsið og Íslenska dansflokkinn með því að veita þeim lagalega heimild til að selja inn á sýningar sínar, þótt þær séu fjármagnaðar af skattborgurum. Það kemur á óvart að þingmaður skuli standa upp og halda langa ræðu um breytingu á sviðslistalögum án þess að vera betur kunnugur þeim. Hvað varðar markmið og sértektjkröfur, þá ætti þingmanni einnig að vera ljóst að hvoru tveggja sæta breytingum og eiga ekki heima í þessum lögum.

„Ekki er minnst á sjálfbærni...ÍÓ hefur átt í samstarfi við erlendar óperur um samnýtingu sviðsmynda, búninga og uppfærslna. Með því sparast fé og soun á öllum sviðum minnkar og umhverfismarkmið nást.“

Það má deila um það hvort það að flytja inn sviðsmyndir og búninga er umhverfisvænna en að búa sýningar til á Íslandi. Hitt er þó víst að Þjóðarópera mun leggja áherslu á að virkja íslenskt sviðslistafólk fram yfir innfluttar sýningar, en jafnvel þó það kosti fleiri krónur er þannig fjárfest í íslenski listsköpun og hugviti.

„Eðlilegt væri að frumvarpið myndi leiða til ávinnings, listræns eða fjárhagslegs. Ekki er að sjá að sýnt sé fram á það og ekki er að sjá að þessi atriði séu raunverulega kveikja frumvarpsins. Snúist málið ekki um rekstrarleg sjónarmið og hag ríkissjóðs er ástæðulaust fyrir stjórnámálamenn að hafa puttana í listsköpun. Þeir eiga að skapa umgjörð og svigrúm til að ná megi langt en ekki álíta að vegna ákvarðana þeirra verði samin fleiri tónverk eða settar upp betri og fleiri sýningar.“

Það er mikill misskilningur að frumvarp til breytinga á sviðslistalögum skuli lagt fram til að lýsa yfir listrænum sjónarmiðum eða styrkja hag ríkissjóðs. Það er hins vegar einmitt hlutverk þessa frumvarps að skapa umgjörð og svigrúm fyrir óperulist og hvetja sviðslistafólk okkar til dáða með fjármunum, tækifærum og aðstöðu fyrir listsköpun sína.

„Með samþykkt frumvarpsins verður Þjóðarópera ekki sjálfstæð stofnun heldur deild í Þjóðleikhúsinu. Almennt er hins vegar viðurkennt að fullt sjálfstæði sé best í skapandi greinum. Í frumvarpinu felst ákveðið ráðherraræði í óperumálum á Íslandi, eins undarlega og það hljómar.“

Markmiðið með stofnun Þjóðaróperu innan Þjóðleikhússins er að nýta sem best þá innviði sem þjóðin á nú þegar til framleiðslu sviðslistasýninga. Því fylgja málamiðlanir fyrir báðar stofnanir en einnig bæði tækifæri og kostir. Mikið hefur verið í lagt að varðveita bæði sjálfstæði óperunnar og stöðugleika leikhússins en einnig er undirbúin framtíðarsýn þar sem jafnræði ríkir milli stofnananna. Það er fráleitt að tala um ráðherraræði í þessu samhengi.

„Ríkisstuðningur hefur verið mismikill eftir árferði í ríkisfjármálum...þetta hefur skapað ríkan hvata hjá Íslensku óperunni til að nýta fjármagn vel og leggja áherslu á að afla sem mestra eigin tekna...Íslenska óperan er gott dæmi um það hvernig samstarf einkaaðila og ríkisins hefur sannarlega verkað til góðs.“

Það kemur spánkt fyrir sjónir að Íslenska óperan skuli nú telja fjárskort sér til tekna, ekki síst í ljósi deilna sem staðið hafa við starfsfólk um kaup og kjör. Þá má benda á að til margra ára hafa framlög til óperunnar sem ekki eru opinbert fé verið nálægt 0% .